

S JIŘÍM LÖWEM TENTOKRÁT O VENKOVĚ A KRAJINĚ

Jiřího Löwa našim čtenářům netřeba představovat. Tento politik, pedagog, významný odborník a v neposlední řadě člen redakční rady našeho časopisu tentokrát odpovídá nejen na otázky úzce související s jeho profesním zaměřením - citlivým plánováním venkova a krajiny.

Začneme všeobecně politickou otázkou „na tělo“. Považuješ se za eurooptimistu nebo euroskeptika?

Samozřejmě za eurooptimistu.

A jak se tvůj eurooptimismus promítá do rozvoje našeho venkova?

Vyspělá Evropa už má v této oblasti rozvinuty příslušné mechanismy. Jde o řadu fondů, které mohou sice být někdy příliš nákladné, někdy zdánlivě neúčelné, ale v rámci celku již po desetiletí fungují a jejich kladný přínos je prokázán. Zkušenosti západních zemí můžeme tedy aplikovat s tím, že o jejich problematických stránkách máme dostatečné povědomí.

Zemědělství má dva hlavní cíle – vyrobit dostatek potravin a pečovat o krajinu. Dají se tyto dva v podstatě rozporné fenomény sladit?

To je hlavním problémem dotační politiky. Zemědělec je podnikatel a dělá tedy to, co je pro něj výhodné. Je-li pro něj výhodné například pěstování kukuřice s ohromným výnosem, bude to dělat. Řekne-li mu ale společnost, aby se staral o krajinu a svou činností ji utvářel, a jestliže mu tuto činnost zaplatí, pak je zemědělství činností krajinotvornou, která může mít doslova nádherné výsledky.

V době, kdy bylo zemědělství odkázáno na lokální, autonomní trhy, mělo tuto krajinotvornou funkci automaticky. V podstatě každý sedlák měl své vlastní obilí, své vlastní brambory, popřípadě své vlastní víno. Prodával-li něco, činil tak v rámci regionu. V dnešní době, kdy se zemědělské produkty převážejí na ohromné vzdálenosti, tomu tak již není. Sedlák je vma-

Ilustrační foto © František Marsálek

něvrován do tržního myšlení, tedy může pěstovat pouze to, co se mu vyplácí s tím, že nejde-li to, půdu opouští. To se stalo například v jižní Francii, kde ani přepychová dotační zemědělská politika Evropské unie nezabránila opouštění farem a venkovských usedlostí. Francie je přitom zemí, která nejvíce tuto dotační politiku v oblasti zemědělství prosazovala.

V současnosti v zemědělské politice Evropské unie stále přežívá spousta problematických stránek, především stále dotuje produkci potravin namísto tvorby krajiny. Obrazně řečeno – dotuje sedláka, který pěstuje větší řepu. Cíle dotací zemědělství jsou však samozřejmě mnohem širší. Dnes se již politika Evropské unie začíná měnit následovně: „Sedláku, nebudeme nadále dotovat tvé zisky z nadvýroby a už vůbec ne s negativním dopadem na přírodu a krajinu.“

Extrémní zastánci liberálního trhu vystupují proti jakýmkoli dotacím. Jejich argumenty spočívají v tom, že každá dotace je spojena s plýtváním, složitou byrokracií, často i korupcí. Musíme uznat, že „malý český člověk“ uměl vždy v džungli předpisů chodit. Jsou známy případy, že společnosti, které pobíraly dotaci za údržbu krajiny, sídlily v Praze na Václavském náměstí, nikdy na svých pozemcích nebyly a za nízký peníz zaměstnávaly místní traktoristy, kteří trávu skutečně sekali. Jakou vidíš možnost obrany proti zneužívání dotací?

V pohledu na krajinu můžeme vidět dva přístupy. První přístup říká, že louky v Bílých Karpatech je nutno sekat v některých případech i ručně. Jedině tento přístup zachrání tamější vzácná rostlinná společenství. Opačným přístupem je názor, podle kterého můžeme nechat tyto

louky spontánně zarůst a vznikne tam určitý druh pralesa. Veškerá naše krajina ale podle mého názoru je a byla krajinou kulturní a druhý přístup proto přijmout nemohu a jsem pro to dát peníze na to, aby byly louky řádně posečeny. Samozřejmě se najdou mazaní podnikatelé, kteří vezmou dotaci a seno nechají někde shnít. Skutečným problémem je ale mohutný byrokratický aparát s dotacemi spojený. Ten někdy odčerpá velkou část finančních prostředků na své vlastní fungování.

Leč obraťme list. Stanovení optimálních cílů rozvoje krajiny je nesmírně složitou záležitostí. Kdo je tím géniem, který z obrovského množství zájmů v krajině, jakými jsou její produkční, rekreační či estetické a jiné funkce, dokáže stanovit správné priority a vyvážit všechny aspekty s nimi související? Má to být politik, odborník, komise či skupina expertů?

Do devatenáctého století byla vesnice jakousi základní „samoživitelskou“ jednotkou, obhospodařující své území, přičemž údržba krajiny byla zcela přirozeným průvodním jevem. Kulturní krajina, například vinice pod Pálavou, vznikala tisíciletou zemědělskou činností. Pro její obyvatele, kteří v ní nechávali svou duši, představo-

Ilustrační foto © František Maršálek

vala celý svět. Nevytvořil ji žádný architekt či krajinář.

Dnes se na našem venkově sotva deset procent lidí žíví zemědělstvím. Ochrana krajiny ale je zájem celostátní i celoevropský. Pro ochranu přírody a přírodních společenstev máme řadu zákonů, předpisů i dotací. Požadavek, aby krajina byla kulturní, tedy požadavek, který všichni nějak podvědomě pocítujeme, však zdaleka tak dobře „ošetřen“ není. Stanovit, co je na krajině hodnotného souvisí s jejím vnímá-

ním lidí na různých úrovních. Trochu jiný pohled má na svou krajinu místní populace, jiný obyvatelé širšího regionu, jiný obyvatelé celého státu a jiný ostatní Evropané. Problém tedy nelze redukovat na zájem místních zemědělců – je nutno respektovat také zájmy ostatních obyvatel regionu či státu. Chtěli-li by zemědělci například terasovat pozemky pod Pálavou, ostatní obyvatelé regionu mají právo jim do toho mluvit.

Stanovení hodnot hodných ochrany z nadmístního pohledu se musí dostat do rukou odborníků. Oni musí být schopni racionálně postihnout rázovitost dané krajiny a její typické znaky hodné ochrany, vysvětlit její vývoj, důvody, proč je zrovna taková jaká je, a jaká pozitiva právě tento její typ přináší.

V rámci celé republiky je možno vymezit výjimečně kvalitní krajiny, klasifikovat a stanovit pro ně příslušná kritéria. Část těchto krajin je již chráněna národními parky a chráněnými krajinnými oblastmi, zbytek v rámci přírodních parků. Část musí být chráněna nově – v územních plánech znovu vytvořenými zónami diferencované péče o krajinu. Vedle těchto vzácných přírodních celků však existují celé oblasti, které jsou takzvaně běžné a ničím nás neoslovují, ale přesto mají svou hodnotu. Lidé, kteří tam dlouhodobě žijí, znají velice dobře tradiční místní podmínky a dovedou ocenit i nám skryté hodnoty takové krajiny. Tady by měly v plné síle nastoupit zájmy místní a profesionálové by měli jen radit a pomáhat. Neměl by se přitom podceňovat přirozený cit venkovských lidí, i když je neustále devastován novodobými technokraty.

Ilustrační foto © František Maršálek

Jestliže důvody, proč je krajina uspořádána určitým způsobem, setrvávají i dnes, pak v podstatě není co řešit. Problém nastává, když ekonomika jejího využívání se změnila a neexistují přirozené ekonomické stimuly pro její zachování. Pak vzniká naléhavá potřeba krajinu chránit.

Od barokní doby se vyskytuje fenomén cílevědomé krajinářské tvorby. Máme na mysli například liechtensteinský Lednicko-valtický areál.

Všimněme si ale jedné věci. Lednicko-valtický areál jako celoplošné řešení je mýtus. Liechtensteinové prostě vytvořili několik parků, které navzájem propojili alejemi a vytvořili tak umělý svět, za jehož hranicemi existovala standardní zemědělská krajina. Nešlo zde o projektování celkového zemědělského území jako jednoho komplexu.

Je tedy nutno nalézt metody, které budou dostatečně průhledné a jednoduché a současně budou podněcovat správným způsobem podnikatelskou aktivitu.

Úplně to zatím nejde nikde. Náznaky úspěchů můžeme pozorovat v Bavorsku, Švýcarsku a Nizozemí. Tam už nejde o zvyšování produkce za každou cenu, ale spíše o spojení prosperujícího zemědělství s péčí o krajinu. Není náhodou, že jde o velmi bohaté státy, které se nemusejí bát svých zemědělců, jak je tomu v případě Francie. Například holandské provincie v Nizozemí jsou umělou krajinou již od šestnáctého století. Intenzivní zemědělství tam bylo dovedeno do forem, které nemají ve světě obdoby. A přesto v současné době Holanďané nelitují žádných prostředků pro to, aby svou krajinu částečně zalesnili a ozdravili. Estetická a environmentální kritéria jednoznačně převažují nad myšlením ekonomickým. Realizují tam např. velmi účinně svou metodu kostry ekologické stability.

Souvisí to jistě s tím, že územní plánování má v Nizozemí dlouhou tradici, vysokou autoritu a rozvinutou metodologii. Nizozemí má proti nám zřejmě několik výhod – jde o bohatou, nicméně zároveň ukázněnou společnost, ve které jsou občanské ctnosti dlouhodobě pěstovány.

V Nizozemí existuje občanská společnost od sedmáctého století. Nejde přitom ani tak o způsob vlády, jako spíše o demokratické prostředí, osobní zodpovědnost

Ilustrace foto © František Maršálek

a poctivost. Od toho se odvozuje i nizo-zemské územní plánování, ve kterém prvotní odpovědnost za území nesou občanské komunity.

A co u nás?

Vzpomínám si na metody, které jsme vymýšleli ještě v období socialismu. V tehdejší Agroprojektu jsme se pokusili sestavit preferenční hierarchii hodnot pro poskytování dotací družstvům na jižní Moravě. Vyhodnotil se stav katastrů a stanovila se stupnice hodnot podle toho, co společnost od zemědělství očekávala. Žádný úředník ale na takovouto metodu nepřistoupil – všichni vyžadovali neměnné předpisy, které jim v individuálních případech nechali volnou ruku. Tvrdím nicméně, že i v současné době lze sestavit obdobnou preferenční stupnici pro přidělování dotací.

Podmínkami pro vznik kulturní krajiny jsou také jasné vlastnické vztahy, jejich dlouhodobost a zodpovědnost k území. V této souvislosti lze zmínit slavný Havlův esej „Politika a svědomí“, ve kterém popisuje přirozený svět selského statku s důvěrnou znalostí přírody a místních podmínek a s přirozenou zodpovědností k budoucím generacím. Rodina, která dlouhodobě hospodařila na svém gruntě, přirozeně věděla, co který pozemek rodí, co je potřeba ochraňovat a co polím,

lesům a loukám škodí. Rozvržení vesnic a polností bylo také určeno takovými faktory, jakými jsou rychlost lidské chůze a koňského povozu. V současné době se všechny popisované faktory vytratily. Zemědělství je podnikání jako každé jiné a motorizace smazala problém vzdálenosti. Tradiční vzhled krajiny už nevychází z přirozeného způsobu hospodaření, je nutno jej udržovat uměle.

Od středověku se pluziny našich obcí dělily na tři zóny. Jedna z nich byla vždy polem, jedna pastvinou nebo loukou a mezi nimi byla zóna, která byla střídavě jednou z předešlých. Podle toho, jak se hospodaření vyplatilo, se jednou více páslo, jindy více oralo.

Socialistická velkovýroba do tohoto systému vnesla totální zvrat, jinde nevídaný. Obrovské zemědělské podniky, zabírající celé okresy, rozvrátily nejen využití místních přírodních potenciálů, ale i cestní síť, nelogicky scelovaly pozemky, zrušily přirozenou krajinou strukturu, prudce zvýšily erozní procesy a degradaci zemědělských půd. Jen nejstarší a největší meze a předěly pozemků se ani socialistickým plánovačům nepodařilo srovnat.

S tím souvisí i uplatňování mechanizace, která nemusí sestávat pouze z obřích traktorů a desetiradlicových pluhů. Průmysl dokáže vyrobít i šikovnou

malou mechanizaci, schopnou obdělat i malé nepřístupné pozemky.

Je prokázáno, že na pár hektarech je možno velmi efektivně hospodařit. Podíváme-li se do historických map, běžný lán pole měl kolem dvou hektarů. Domnívám se, že prosperita zemědělství vůbec nesouvisí s velikostí lánů.

Navíc věřím tomu, že historický reliéf je v krajině tak zakódován, že se k němu zemědělci přirozenou cestou navrátí. Nebudou se již stavět nelogicky umístěné zemědělské areály, propojené nesmyslnou cestní sítí.

Vidíš také nějaká nebezpečí, která by nám sjednocený evropský trh, který je součástí trhu světového, mohl v souvislosti se vstupem do Evropské unie přinést? Neptáme se pouze na přímý dopad zemědělské politiky, ale i na dopad na venkovské osídlení a venkovskou krajinu.

To záleží na tom, jakou politiku náš stát uplatní. Dobře víme, že v období socialismu byly marginální oblasti neadekvátně podporovány, že se pěstovala kukuřice v horských polohách a že se realizovaly

podobné nesmysly. Musíme diferencovat krajinu na dva typy: je-li „samostatně užitná“, tedy je-li v ní zemědělství přirozeně prosperující nebo jde-li o krajinu neúrodnou, kde je nutno zemědělství dotovat.

Moderní trh však chápe zemědělskou činnost jako běžné obchodní podnikání. V rámci sjednocené Evropy si u nás budou moci pronajímat pole Němci, Holanďané, nebo třeba Francouzi. Jak zaručíme, že se nebudou na krajinu dívat jenom jako na výrobní prostředek, ale že k ní budou mít také dostatek citu?

Každý osvícený podnikatel si zjišťuje místní podmínky. I moderní farmáři jsou dnes natolik vzdělaní a kultivovaní, že se nebudou na pronajatém či koupeném území chovat drasticky. Vždyť každému, kdo se v zemědělství pohybuje je jasné že se z něj nedá zbohatnout (a to nikde v Evropě), dá se ale slušně žít. Chce-li zemědělec úspěšně podnikat, musí se napřed místních zeptat na specifické podmínky a na rizika příslušného území. Samozřejmě – dnešní zemědělství dokáže všechno, ale jenom hlupák by riskoval

zbytečné náklady a hospodářský neúspěch. Nedovedu si představit, že by někdo koupil půdu, aniž by ji viděl. Sedlák je tradičně uvážlivým člověkem, který umí cítit osvědčené hodnoty. Ostatně proto se sedláky, nebo, chcete-li, kulaky, všichni diktátoři tak rázně „zatočili“. Věřím prostě tomu, že přirozený selský rozum se do zemědělství navrátí (a nejen do něj), a proto jsem také tím výše zmíněným eurooptimistou.

Rádi budeme s tebou ten optimismus sdílet. Jaké klady vidíš v této souvislosti na vstupu naší země do Evropské unie?

S negativními vlivy tržního hospodářství na zemědělství má EU již dlouholeté zkušenosti, které nám budou užitečné. Důležité je stanovení správného pořadí cílů a uvědomění si, zda-li chceme hezkou krajinu, dobré a zdravé potraviny a dobré životní prostředí, anebo produkci a zisk za každou cenu.

Děkujeme za rozhovor.

*Rozhovor připravili:
Ing. arch. Lubor Fridrich
Ing. arch. Josef Markvart*